

7. A Somló és térsége természeti, kulturális és gasztronómiai értékei

A programon résztvevők ellátogatnak a Somló lábánál fekvő Erdődy kastély parkjába, ahol roncsolás mentes favizsgálati módszerek kerülnek bemutatásra. Ezek után a résztvevők próbára tehetik fizikai állóképességüket a Somló (431 m) megmászásával, megismerkedhetnek a tanúhegy különleges tájhasználatával, természeti kincseivel, kulturális örökségével, belekóstolhatnak a méltán híres somlói borokba, és megízlelhetik a környék kézműves termékeit.

„Somló a Kisalföldnek a Bakonyra dülő peneplénjéből óriási hegyszigetként kiemelkedő, hatalmas, bazaltból álló haranghegye, mely a Dunántúlnak turistailag is egyik legszebb, nemzetgazdasági szempontból pedig egyik legértékesebb hegye, mely mint természeti emlék, a földkerekségnek is legérdekesebb hegyei közé tartozik.”

Dornyay Béla

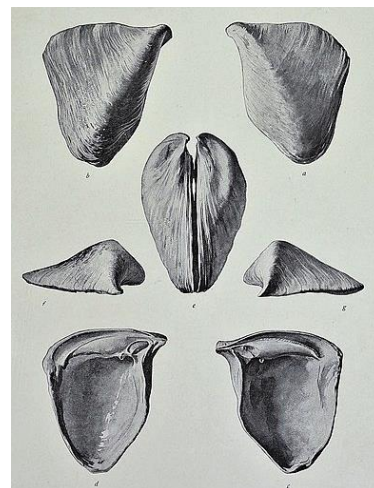

A Somló, amint az a fenti Dornyay idézetből is kitűnik egyike hazánk bazaltból álló, vulkáni tanúhegyeinek. Nevét egyes források szerint onnan kapta, hogy egykor szinte teljes egészében som fedte, más értelmezésben a mállékony, omló, somló talajszerkezet adta a hegy nevét.

Ez utóbbinak köszönheti, hogy ezt a tanúhegyünket nem érintette ipari célú bányászat, hiszen a bazaltja lyukacsos, tufaszerű, és az egykori gyors kihűlés millióéves örökségeként belső feszültségekkel teli, ezért építkezéseknél nem használható, a hőingadozásra apró morzsákká somlik.

Másik földtörténeti emléke az egykor a Pannon-tengerben élt kagylók (kecskeköröm, vándorkagyló) fossziliái. Ferencmajor közelében, az úgynevezett Födigödörben épen megmaradt kagylóhéjakat is lehet találni.

A tanúhegy szinte óvja a felszínén kialakult életet – a napsütöses órák száma kétezer fölött van évente, és bár a csapadék évi hétszáz milliméter, a jégesőt hozó felhőket a hegy eltéríti, ezért rendkívül ritka a jégverés. Felszíni és felszín alatti vizekben egyaránt szegény, a Somló ideális hely a magas színvonalú szőlőkultúra kialakítására – ahogy azt már a rómaiak is felfedezték. Ennek a gazdag kultúrának az illusztrálása a programok során folyamatosan zajlani fog a Kancellár Birtok pincészete segítségével, kiváló somlói borok kóstolásának formájában. A Kancellár Birtok a Nagy-Somlói Borvidék egyik legfiatalabb pincészete; Horváth Ferenc, családtagjaival együtt 2014-ben indította új útjára az akkor 11 hektáros, azóta is folyamatosan gyarapodó borbirtokot. Öreg szőlőik és új telepítéseik a hegy derekán szerte megtalálhatóak, a belőlük nagy szakértelemmel, hagyományokra építő modern technológiát ötvöző,

1. kép Keckekörömkagyló

ugyanakkor a természetességet megőrző borászatukkal képesek a borvidéket kitűnően reprezentáló és világszínvonalú borok elkészítésére.

A szőlőn kívül a hegykúp egyéb fás szárú növényzetét elsősorban melegkedvelő tölgyesek és gyertyános-tölgyesek alkotják, gazdag aljnövényzettel. Gyakori bennük a sajmeggy, borostyán, ujjas keltike és a csillagvirág. A gyeppel fedett részeken leánykökörcsin, és selymes peremizs (*Inula* sp.), olasz harangvirág él. A sziklás letöréseken hegyi ternye virít. A hűvösebb részeket, északi oldalakat bükkösök, büккеlegyes erdők borítják, aljnövényzetük között fehér sással, ligeti perjével és medvehagymával.

A hegyen több gyíkfaj is megtalálható. A törékeny-, a fürge-, a zöld- és a fali gyík, valamint az erdei sikló, de fészkel itt holló és egerészolyv is.

Gazdag természeti, tájképi és építészeti értékei miatt a Somló-hegy 1993-ban tájvédelmi körzet lett, a természetvédelmi kezelő a Balaton-felvidéki Nemzeti Park. Ezekről az értékekről a túra során Hardi Ferenc, nyugalmazott természetvédelmi őr és aktív somlói borosgazda fog beszélni.

A Somlón lévő erdők vagyonkezelője a Bakonyerdő Zrt. A somlónásárhelyi község határába tartozó erdők erdőgazdálkodója a Devecseri Erdészeti, a dobai és somlószőlősi község határába tartozó területeké pedig a Pápai Erdészeti. Az erdők mindegyike fokozottan védett természetvédelmi terület, elsődleges rendeltetésük a természetvédelem, ebből kifolyólag faanyagtermelést nem szolgálnak, ezért meglehetősen kevés erdőgazdálkodói kérdés merül fel velük kapcsolatban, többek között ezért is, továbbá az idő szűke miatt nem fogunk a program során szorosan erdészeti szakmai kérdésekkel és az erdővel foglalkozni, de hús árnyékot adó lomboszatát a túra során élvezni fogjuk.

A hegyen két forrás fakad, egyik a Szent Márton tiszteletére felszentelt kápolna közelében található Szent Márton-forrás, a másik a nyugati oldalon a Szent Ilona-kápolna közelében a Séd-forrás. Több forrás nincs, de van egy híres ipartörténeti műemlék, a taposókút, amely 80 méter mély, szerkezete a fából ácsolt taposó malmok mintájára készült. Ettől nem messze van a Somló másik két kápolnája, a Szent Margit kápolna és amögött a Keresztelő Szent János kápolna.

A hegyen négy község határ osztozik, ÉK-en Doba, egykor királyi, majd főúri birtok, ÉNY-on Somlószőlős, hajdan tihanyi, majd Kinizsi, aztán Zichy birtok, DNY-on Somlójenő, egykor a győri püspökség birtoka, D-en Somlónásárhely, korábban bencés később premontrei, majd klarissza apácák birtoka.

A Somlótető teljes egészében Dobához tartozik, ezért a Somlóval szorosan összefügg Doba község története. A település első írásos említése 1288-ra esik. A középkorban Kinizsi Pál, majd a XVI. századtól az Erdődy család birtoka. Choron és Nádasdy család birtoka a XVI-XVII század fordulóján.

2. kép A dobai kastélypark a II. katonai felmérésen

Ezt követően ismét az Erdődy család birtoka egészen 1945-ig.

1822 és 1838 között történt az Erdődyek megbízásából Charles Moreau tervei alapján kastély és a park építése. Az új kastélyt „Somlónásárhely” vagy „Új-Somlyónásárhely” névvel illették az Erdődyek. Ez nyilvánvalóan a család ősi várával, mint birtokközponttal kapcsolatos hagyomány továbbélését hangsúlyozza.

A kastély az államosítást követően tudóstanatórium, majd 1972-től szocioterápiás és pszihoterápiás intézetként működött, az utóbbi időben mintegy 200 beteggel és 100 fős személyzettel, de az épület állagának nagymértékű romlása miatt át kellett szervezni a betegek ellátását, és a kastélyt 2020 végén kiürítették.

3. kép A kastély D-i homlokzata

4. kép A kastélypark idealizált történeti állapota - Takács Edvárd rajza

A kastélypark területe két kezelőhöz tartozik. A Nagy- és Kis-halastótól északra fekvő, erdőként kezelt része, valamint a Cser-domb és attól K-re eső, egykori Dámvadkert része az államosítást követően a Bakonyerdő Zrt. jogelődjének, a Magas-bakonyi Állami Erdőgazdaság kezelésébe került. A park többi része a kastélyban működő szociális intézmény mindenkorai kezelőjéhez került. Fontos mérföldkő volt, amikor a park ezen része 2005-től a Műemlékek Állami Gondnoksága vagyonkezelésébe került. Az akkorra elhanyagolt és elbozótosodott parkkal kapcsolatban ekkor alapozták meg a helyreállítási munkákat. A rekonstrukcióval kapcsolatos tudományos munka 2007-ben készült el Alföldy Gábor tájépítész munkájaként. Az Europa Nostra Díjban részesült dokumentáció és helyreállítási javaslat az első ilyen jellegű munka volt Magyarországon, és a mai napig etalon a történeti kertek helyreállításának és kezelésének szabályozásával kapcsolatban. A tudományos munka nemzetközi elismertsége is nagy szerepet játszott abban, hogy sikerült a Környezet és Energia Operatív Program (KEOP 3.1.3) pályázati kiírását a történeti kertek, így a Doba kastélypark helyreállításának szolgáltatába állítani, így a kastélypark rekonstrukciója az Európai Unió társfinanszírozásával valósulhatott meg. A rekonstrukciót a kastély akkori vagyonkezelője (a Gondnokság utóda), a Forster Örökségvédelmi Központ, mint projektvezető, a fent említett területet vagyonkezelő Bakonyerdő Zrt. és a parkot az épületekkel együtt használó Csolnoky Ferenc Kórház, és az általuk létrehozott konzorcium végezte. A tervek kidolgozása és a szükséges engedélyek megszerzése 2011 és 2014 között zajlottak, a tényleges kivitelezés 2014. szeptember 22-én kezdődött és 2015. augusztus 31-én fejeződött be. A projekthez a Bakonyerdő Zrt. önrészként vállalt fakitermeléssel, bozótirtással és anyagilag is hozzájárult.

5. kép A Portásházi-tó a helyreállítást követően, háttérben a Somlóval és a várral

6. kép A helyreállított park a kastély K-i oldalán

A kastély bezárását követően az ahhoz tartozó terület kezelését Doba Község Önkormányzata vette át, és jelenleg is ők a terület gazdái, ezért a terepi program során Horváth Zoltán polgármester úr fogja számunkra a parkot bemutatni.

A park rekonstrukciója során nagy hangsúlyt kapott a történeti faegyedek életének meghosszabbítása, valamint az idős fák beteg, száraz ágai által okozott balesetveszély elhárítása, ami több ezer fa ápolását tette szükségessé. A pontos detektálást és a kérdéses esetek eldöntését a munka előkészítése során FAKOPP-os vizsgálattal végezték, amely képes fában lévő rejtett üregek, korhadások akusztikus, roncsolásmentes felderítésére.

7. kép ArborSonic 3D Akusztikus Tomográf vizsgálat eredményének rávetítése a vizsgált törzsre

Ehhez kapcsolódóan fog a program során a műszert gyártó FAKOPP Enterprise Bt. részéről Dr. Divós Ferenc és Divós Gábor favizsgálati bemutatót tartani, amely három részből fog állni:

- a már fent említett akusztikus tomográfiából (törzsvizsgálatra),
- húzóvizsgálatból (gyökérvizsgálatra), valamint
- impedancia tomográfiából (gombabetegségek kimutatására).

A kastélyparkban tett látogatást követően a hegy lábától gyalogosan felkapaszkodunk a Somlóra, ahol az első megállónk Somló vára lesz.

8. kép A vár DNY-i homlokzata a helyreállítást követően

9. kép A keleti palotaszárny

Ez a vár az egyik leginkább épen maradt, ugyanakkor egyik legkevésbé ismert várunk. A 900 éves történetre visszatekintő vár a bazaltos hegy északi oldalán fekszik. Első (hamis oklevélen alapuló) említése Szent László idejéből való, akkor “castrum Somlyó” néven említik, első valós írásos emléke 1352-ből való. A feltehetőleg tatárjárás, tehát 1241-1242 után épült királyi vár a mohácsi vész (1526) idején a környék egyetlen erőssége volt (hiszen Csóron András devecseri várkastélya csak 1530 után épült fel). A vár történetének virágkorát Bakócz Tamás érsek tulajdonlása alatt élte, amikor a korabeli építészeti irányzatnak megfelelően olasz reneszánsz stílusban átépítették. Később gyakran cserélt gazdát az erődítmény, perek sokaságát előidézve, mígnem a Rákóczi-szabadságharc után magára hagyták, köveinek egy részét pedig elhordták. A dobai Erdődy kastély építésekor (1820) is jelentős mennyiségű faragott követ használtak fel a várból, de a máig megmaradt része is mutatja egykori nagy jelentőségét. A történelmi adottságok mellett ma leginkább a várrom romantikája, a lenyűgöző panoráma és az odavezető út szépsége teszi emlékezetessé a várat.

A program során a várat Petrik Iván író, történész fogja bemutatni; és megtekintjük a 2022-ben átadott, Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram keretében felújított kaszárnya részt is. A 2021-22-ben lezajlott felújítás során az elsődleges feladat az állagmegóvás volt, hiszen sok helyen már balesetveszélyessé váltak a falak, ezt ráfalazással, helyenként a falak megerősítésével és nem utolsósorban a csapadékvíz elvezetésével kellett megoldani.

10. kép A DNY-i homlokzat a felújítás előtt

11. kép A Vár DNY-i homlokzata a felújítás közben

A falak konzerválásán, megerősítésén felül a délnyugati, ún. „kaszárnya” szárnyat félnyereggtetővel (védőépülettel) látták el, így védve az egykori falfelületeket és biztosítva a bemutatóteret. Fontos szempont volt a felújítás során, hogy a várom eddigi látványa változás nélkül megmaradjon. Helyreállították emellett a kaszárnyaépület belső udvarra nyíló egykori bejáratát az ahhoz tartozó lépcsővel és híddal. Az épületen belül a helyiségek közötti válaszfalakat és ajtókat restaurálták, az alsó szint alatt megtekinthető a feltárt korai kaputorony részlete és egy szintén korábban épült, feltárt kvádervakolatos középkori ház maradványa. Ezekben a helyiségekben kapott helyet a kőtár. A felső, stabilizált és visszaépített lőrésekhez visszaépítették a gyilokjárót, ahonnan a szűk nyílásokhoz könnyen hozzáfértek a várvédők – ma a panorámát szemlélhetjük innen. A magassíkszínen kialakított régészeti bemutatótérben a tervek szerint az elmúlt időszak feltárásainak eredményei lesznek majd láthatóak. Az alsóvár udvarának DK-i sarkában található a szintén feltárt egykori sütőház, benne kemence maradványai, amelyet a kaszárnyaépülethez hasonlóan védőépülettel láttak el.

12. kép A felújított kaszárnyaépület, a bejáráshoz vezető lépcsővel és híddal

13. kép ÉNY-i panoráma, balra a felújított kaszárnya, jobbra a K-i palotaszárny

A vár megtekintését követően felmászunk a Somló csúcsára és a tetőre érve az eddigi kimerítő túrát dél tájban egy hosszabb pihenővel szakítjuk meg. Tejfölös bableves csülökkel és lapos pogácsával lesz az ebédünk az Élő Forrás Hagyományörző Egyesület szervezésében, majd helyi termelők hegyományos ételeit fogjuk kóstolni: a Desits Hús jóvoltából különböző füstöltárukat, Molnár Csaba (Pusztán Sajt) műhelyéből sajtokat,

joghurtokat, Farkas Balázs egeraljai méhész mézeit, a Vidikum-birtok lekvárjait, és mindezekhez a Falatnyi pékség (Magyarpolány) házas kenyereit és péksüteményeit. Desszertnek kiscsöszsi süteményeket kóstolhatunk és az ételek mellett természetesen folytatjuk a Kancellár Birtok borainak kóstolását.

A gasztróélmények közben-, után lehetőség nyílik a Szent István kilátó megtekintésére. A 432 méter magas hegy tetején épült erődítmény-szerű kilátót a közép-európai építészet egyik kimagasló alakja, Medgyaszay István tervezte 1938-ban. A 12 méter magas kilátó alsó szintjén hangulatos, turistamenedéket idéző büfé üzemel, a kilátótoronyban falépcsőn lehet feljutni a teraszra, ahonnan csodálatos körpanoráma tárul elénk: dél felé a balatoni tanúhegyek sorakoznak a távolban, nyugatra a szomszédos Ság hegy, tiszta időben a Kőszegi-hegység és a Schneeberg, kelet felé a Bakony vonulatai és legmagasabb kiemelkedése, a Kőris-hegy látható. Északra fordulva a hegy lábánál elterülő települések, Doba és Somlószőlős házai színesítik a látképet, miközben rálátunk a Somló hegyi váromra is.

14. kép A Szent István kilátó

A kilátó felavatásakor a Szent István nevet kapta, mivel első királyunk halálának 900. évfordulója alkalmából tartott emlékévi során épült. Később, a II. világháború után átkeresztelték Petőfi Sándor-kilátóra, sokan így ismerték meg. Régi nevét az 1990-es évek elején kapta vissza.

A kilátó falán egy Antall Józsefre emlékező táblát is láthatunk: a környékről származó miniszterelnök egy történelmi napon, 1991. június 30-án Somlővásárhely határában mondott beszédet, aznap, amikor hazánk szuverenitása hivatalosan is helyreállt a szovjet csapatok kivonulása után. A helyszínválasztás szimbolikus volt részéről, ugyanis gyerekkorában a kilátóból nézte, ahogy 1945-ben az orosz csapatok bevonultak. A közelgő magyar szabadság napja alkalmából Peer László erdészeti igazgató vezetésével közösen megemlékezünk szabadságküzdelmeinkről és a néhai miniszterelnökről.

A Somlótetőt DK-i irányba, a somlővásárhelyi oldalon hagyjuk el, a Margit kápolnát és a taposókutat is útba ejtve. Lefelé menet ismét szemügyre vehetők a szőlőbirtokok, a régi, de gondozott pincék, valamint a közelmúlt egyik jelentős beruházása: a dűlőutak és támfalak rekonstrukciói, valamint borászati fejlesztések és szőlőtelepítések.

A hegy lábánál elbúcsúzunk a Somlótól és visszatérünk Zánkára a zárórendezvényünkre.

Képek:

Fakopp Bt.
Gergál-Gombási Mónika
Gulyás Attila
Szűcs Róbert
Ther András
varlexikon.hu/somlo
Vítális István